

РУССТ – Російсько-український словник силікатних термінів / За ред. Й. М. Ящишина. – Вид. друге, випр. і доп. – Л. : Вид-во Державного ун-ту “Львівська політехніка”, 2000. – 168 с.

ССНК – Шведков Е. Л. Словарь-справочник по новой керамике / Е. Л. Шведков, И. И. Ковенский, Э. Т. Денисенко, А. В. Зырин – К. : Наукова думка, 1991. – 277 с.

O. V. Zolota

POLYSEMOUS TERMS IN CERAMIC TERMINOLOGY

The article deals with the phenomenon of polysemy in Ukrainian ceramic terminology. Attention is paid to finding out the causes of appearance of the meaningful terms of the researched vocabulary, to identification the sources of replenishment of ceramics professional language. Outlined the types of meaningful units in ceramic terminology and the classification of the analyzed polysemantic words.

Keywords: ceramic Ukrainian terminology polysemantic word, polysemy of ceramic terms, meaningful term, metaphorization of language units, terminologization of general vocabulary.

УДК 811.161.2'276.6:005.1

Н. Л. КРАСНОПОЛЬСЬКА
(Київ, Україна)

ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ

У статті розглянуто динамічні процеси у складі української термінології менеджменту впродовж останніх десятиріч, зокрема висвітлено зовнішні та внутрішні чинники появи неозапозичень, нових значень у відомих словах (неосемантизмів), деїдеологізації, архаїзації та детермінологізації.

Ключові слова: термін, термінологія, динамічні процеси, неосемантизми, неозапозичення, архаїзація, детермінологізація.

Лексичний склад кожної мови перебуває під значним впливом позамовної дійсності та відбиває динаміку її поступу. Інноваційні процеси в лексиці є постійним об'єктом аналізу в наукових працях багатьох учених. Зокрема, різні аспекти мовних змін в українській мові досліджували В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Кочерган, М. А. Жовтобрюх, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Д. В. Мазурик, О. А. Стишов та ін.

“Усі суперечності й виклики глобалізації світу відбиваються насамперед на термінології кожної мови, оскільки цей шар лексики, з одного боку, найчутливіший до науково-технічних та цивілізаційних змін, а з іншого – найважливіший для сучасної комунікації людей” [2, с. 21]. Про те, що дослідження

Н. Л. КРАСНОПОЛЬСЬКА, 2017

інноваційних процесів, які відбуваються в різноманітних терміносистемах української мови, залишається актуальним, свідчить низка наукових статей, зокрема праці Л. В. Туровської [18], О. А. Дакі [4], Л. А. Халіновської [17], Я. С. Снісаренко [16], М. М. Медведь [9] та ін. Проте ці проблеми й надалі дискусійні та потребують подальшого вивчення, що й зумовлює необхідність нашої розвідки.

Мета статті – схарактеризувати динамічні процеси в сучасній термінології менеджменту, а також визначити основні мовні та позамовні чинники, що впливають на розвиток цієї терміносистеми.

Процес розбудови сучасної української термінології менеджменту, пов'язаної з ринковими відносинами, триває: з'являються нові термінологічні одиниці, переосмислюються значення вже відомих найменувань економічних понять, частина термінів відходить до пасивного шару лексики.

Одним із визначальних процесів, що впливає на корпус лексики менеджменту, вважаємо запозичання англіцизмів, яке “відбувається в межах загальної для всіх сучасних мов тенденції універсалізації та інтернаціоналізації словникового складу” [15, с. 14]. Можна виділити такі найбільш актуальні причини запозичання термінів-англіцизмів:

1) потреба розмежування понять наукової галузі менеджменту або їхньої спеціалізації. За спостереженнями Л. В. Туровської, для останніх років розвитку мови характерна тенденція до диференціації в напрямі “рід < види”, “відбиваючи прагнення до певної ієрархії всередині змістового поля, з одного боку, і необхідність дати окреме найменування кожному виду того чи іншого роду і тим самим встановити логічні родо-видові відношення, з іншого” [18, с. 62]. Зокрема, на позначення поняття “договірне тимчасове платне володіння і користування землею, підприємством, основними виробничими фондами, іншим майном на договірних засадах” в українській мові здавна існує термін *оренда*, запозичений із латинської мови (*arendo* – здаю в найми, наймаю) (ГРЕ, с. 391). Із розвитком економічних відносин виникла потреба в конкретизації названого поняття, що спонукало до залучення нових терміноодиниць: *лізинг* – “довготермінова оренда основних засобів виробництва, за якої право власності зберігається орендодавцем на той товар, що виробляє орендар” (АМ, с. 26); *рентинг* – “короткотермінова (до одного року) оренда машин і обладнання без права їх наступного привласнення орендарем” (АМ, с. 43); *хайринг* – “середньотермінова оренда машин і обладнання без передачі права власності на товар орендареві” (АМ, с. 53). Зазначені англійські терміни конкретизують різновиди оренди: а) за терміном, на який укладається угода; б) за наявністю / відсутністю права передавання орендованої власності орендареві;

2) потреба в найменуванні нових понять, явищ, зафіксованих у зарубіжній науковій літературі з менеджменту, але таких, які не мають відповідників в українській науковій мові, наприклад: *інсайдер* – “директор, старший службовець корпорації, а також той, хто має доступ до внутрішньофірмової інформації та володіє більше ніж 10% акцій фірми” (ГРЕ, с. 228), *кейс-метод* – “система підготовки менеджерів, що полягає в моделюванні і вирішенні виробничих ситуацій” (НСІС, с. 294);

3) тенденція “мовної економії” (О. Есперсен), яка знаходить своє відображення в заміні громіздкої описової конструкції однослівним запозиченням

терміном, напр.: “тимчасове переведення співробітника в інший відділ організації або в іншу організацію” – *секондмент* (НСЗ, с. 226), “відхід від пасивного управління і безконтрольного надання коштів до активної участі в управлінні” – *хендз он* (ЕЕ, т. III, с. 869).

Прикметною ознакою англо-американських запозичень є вживання віддієслівних іменників на *-інг*: *бенчмаркінг, контролінг, фезербедінг, маркетинг, клірінг, вестинг, аутсорсинг, коучинг* та ін. На думку Е. І. Огар та М. Р. Процик, форми на *-інг* не заховали своєї чужомовної прикмети і не змінилися під впливом мови-реципієнта, тому перш ніж вводити їх у мовленнєвий обіг, треба провести ретельну інвентаризацію наявного термінологічного матеріалу і спробувати знайти питомий відповідник для номінації поняття [12, с. 240]. Пристаючи до думки В. Белоусової, зазначимо, що терміни менеджменту на *-інг* “добре семантично асимільовані, легко залучаються до дериваційних рядів” [1, с. 117]. Тому, на нашу думку, такі лексеми мають право на широке використання в досліджуваній термінології.

Погоджуючись із М. Г. Зеленцовою, зазначимо, що англomовні терміни з менеджменту входять до української мови не окремими лексемами, а цілими групами та тематичними блоками. Це пов’язано з тим, “що, по-перше, усталена англomовна терміносистема менеджменту пропонує узуальні позначення, яким не завжди можна знайти зручний однослівний еквівалент, а по-друге, з впливом іншомовної концептосфери менеджменту на відповідні концептосфери української мови, за якого разом із відповідними концептами запозичуються і їхні прями або кальковані позначення. Цим зумовлено таку особливість сучасного процесу термінологічного запозичення, як запозичення термінів разом із запозиченням нових понять, явищ та реалій” [5, с. 38 – 39].

Поряд із появою запозичень-неологізмів можна спостерігати розширення сфер використання спеціальної іншомовної термінології економіки, фінансів, комерційної діяльності та деяких інших галузей. Л. П. Крисін зауважує, що “чим більше втягнена та чи інша сфера діяльності в міжнародну співпрацю, у більш чи менш тривалі міжнародні стосунки, тим відкритішою є лексика і термінологія цієї сфери іншомовним інноваціям” [7, с. 144 – 145]. Процеси появи нових значень у запозичених лексемах учені пояснюють у першу чергу тенденцією до мовної економії. Вони зазначають, що “насправді не просто визначити, чи відбувається повторне запозичення нового значення у раніше запозиченому слові, чи нове значення розвивається на підставі семантики запозиченого слова, але вже в українській мові. Тому дослідники розрізняють повторні запозичення (де нове значення не могло розвинути з попередньо запозиченого) і приховані запозичення – нові запозичення, які могли розвинути на українському ґрунті (називаючи їх також семантичними кальками, неосемантизмами)” [6, с. 82]. Неосемантизми – “іншомовні лексеми, зафіксовані у словниках іншомовних слів, які стали вживатися з новими значеннями чи то внаслідок вживання термінологічної лексики в іншій терміносфері або в загальноновживаній лексиці; чи то внаслідок набуття ними певних експресивно-оцінних значень або метафоричного вживання... Це лексеми, які є наслідком внутрішнього, семантичного словотворення, в яких уже наявною формою передане нове значення” [6, с. 241]. Неосемантизми становлять значний прошарок запозиченої лексики в термінології менеджменту. Наприклад, лексема

опортунізм – “пристосовництво, угодовство, безпринципність” (СІС, с. 693) в аналізованій терміносистемі зазнала семантичної трансформації і позначає “поєднання будь-яких або всіх стилів керівництва, які здатні закріпити позицію керівника або надати йому певні особисті переваги” (ШМ, с. 127); *імітація* (екон.) – “створення штучної моделі або образу економічних явищ та процесів економічної системи загалом для дослідження, прогнозування, планування та навчання” (ЕЕ, Т. I, с. 626), *імітація* (менедж.) – “процес моделювання реальної ситуації та здійснення експериментів для пізнання можливих реальних змін ситуації” (Там само).

На думку Д. П. Шапран, причиною цього явища є вживання термінів грецького та латинського походження. “Чітка структурно-семантична передбачуваність інтернаціональних термінів, що задовольняє потреби наукової дефініції, прозорість їхньої мотивації сприяють тому, що вони можуть дуже вдало “вписуватись” у найрізноманітніші термінологічні сфери” [19, с. 25 – 26]. Ілюстрацією до явища неосемантизації в терміносистемі менеджменту, спричиненого греко-латинським походженням, можуть бути терміни:

- *патронаж* у медицині – “система медичного обслуговування вагітних жінок, немовлят і деяких категорій хворих у домашніх умовах” (СІС, с. 720); у менедж. – “заступництво, протегування не лише фінансове, а й організаційне, яке здійснюється на довготерміновій основі” (КС, с. 131);

- *президент* (від лат. praesidentis) в політології – “виборний глава держави в більшості країн з республіканською формою правління” (СІС, с. 757); у менедж. – “вища посадова особа компанії, корпорації” (ЕЕ, Т. III, с. 46);

- *інкубатор* (від лат. incubo) у сільському господарстві – “електрифікований і автоматизований апарат для штучного виведення сільськогосподарської птиці з яєць” (СІС, с. 471); у менедж. – “структурний підрозділ підприємства, що займається розробленням нових форм бізнесу або нових видів технологій” (КС, с. 67).

- *патерналізм* (від лат. paternus) у міжнародних відносинах – “опіка великих держав над слабкими країнами, колоніями, підопічними територіями” (СІС, с. 719); у менедж. – “політика, що проводиться менеджерами та підприємцями, спрямована на співробітництво з працівниками для підвищення ефективності виробництва” (КС, с. 181). У цих випадках відбувається перекодування терміна, пов’язане з переосмисленням наявної термінологічної інформації, орієнтованої на іншу поняттєву систему.

Зміни в політичному устрої України та вихід її на міжнародну арену як незалежної держави стали найголовнішими чинниками оновлення лексичного складу української мови, зумовили реабілітацію “заборонених” слів у досліджуваній галузі, наприклад: *менеджер*, *менеджеризм*, *тантьєма*, *конкуренція*, *фірма*, *бос* тощо. Ще донедавна ці терміни перебували на периферії лексичної системи української мови, бо називали реалії так званого “буржуазного суспільства”. Такі лексеми функціонували в українській мові як екзотизми, тобто називали реалії, які офіційно вважалися не притаманними радянській дійсності. У тлумаченнях, поданих у словниках радянського періоду, обов’язковою була помітка: “у капіталістичних країнах”. “Всеохопний процес деідеологізації в економічній царині, на думку Г. Б. Мінчак, пояснюється тим, що саме тут виникає гостра потреба в номінації багатьох нових для українського суспільства

явищ ринкової економіки, які давно позначають реалії зарубіжної дійсності” [11, с. 139].

Пріоритетною рисою сучасної термінології менеджменту є “процес пасивізації, зумовлений віддаленням на периферію лексичного складу частини слів у зв’язку з втратою ними номінативної актуальності, спричиненої частковим або повним зникненням реалій та понять, які вони позначали” [9, с. 9]. Терміни, які були актуальними впродовж радянського періоду, переходять до розряду архаїчних, напр.: *главкізм* – “система управління радянською промисловістю в період іноземної воєнної інтервенції й громадянської війни 1918–1920 рр.” (ЕС, с. 100); *правління колгоспу* – “виборний виконавчо-розпорядчий орган, що керує всією організаційною, виробничою, фінансовою та культурно-побутовою діяльністю колгоспу” (Там само, с. 433); *контроль карбованцем* – “у СРСР система контролю виробничо-господарської діяльності соціалістичних підприємств, яку здійснюють за допомогою вартісних категорій (ціни, собівартості, прибутку)” (Там само, с. 248); *рада новаторів* – “у СРСР громадська організація на підприємстві, яка проводить свою роботу на правах дорадчого органу і сприяє технічному прогресові та підвищенню продуктивності праці на виробництві” (Там само, с. 462); *бригади творчого співробітництва* – “бригади, створені на соціалістичних підприємствах з робітників-новаторів, інженерів або техніків і наукових працівників для поєднання їхнього досвіду і знань з метою розв’язання актуальних виробничих проблем” (ЕС, с. 48). Сьогодні такі терміни менеджменту кваліфікують як ідеолого-семантичні історизми (А. Л. Голованевський) [3, с. 30]. Українське суспільство розпрощалося з тоталітарною системою, а українська мова – з частиною словникових одиниць, здебільшого пов’язаних із попередньою системою управління.

Прикметна ознака сучасного етапу становлення термінології менеджменту – детермінологізація, рушійною силою якої є “функційна переорієнтація, що відбувається перетворенням семантичної структури слова, розширенням змістового обсягу поняття, накопиченням нових сем, розвитку переносного значення” [8, с. 219]. Детермінологізація на сучасному етапі є досить продуктивним процесом у кількісному та якісному вираженні, оскільки взаємодія загальноживаного словникового фонду з науковою термінологією відбувається у всіх нових сферах лінгвосоціуму.

Учені наголошують на тому, що детермінологізація – один із найінтенсивніших процесів у розвитку лексико-семантичної системи, зумовлений позамовними чинниками: швидким поступом у науці, технологіях і виробництві, розширенням інформаційного обміну, зростанням освіченості пересічного мовця та надзвичайним посиленням значення засобів масової інформації на тлі зростання міжнародних мовних взаємовпливів [14, с. 20].

Дослідники простежують закономірність: “процеси детермінологізації особливо активізуються саме в періоди появи нових реалій, що вимагають нових термінологізованих назв. Часовий проміжок функціонування нового терміна в ролі суто професійної лексичної одиниці буває дуже незначним – він одразу ж зазнає часткової детермінологізації” [13, с. 94]. Такі лексеми, як *менеджер*, *менеджмент*, *маркетинг*, *офіс*, *департамент* та ін., з’явилися в українській термінології на початку 1990-х років, після кардинальних перетворень у соціально-економічній сфері, і зразу ж вийшли за межі спеціальної лексики. Пор.:

У нас є секретарка, **офіс-менеджер**, *фея фуришетів* (Кост., с. 99); *Добре, хоч з приміщенням уладналося, бабком уже має свій офіс* (Там само, с. 151); *Зранку він викликав до себе **менеджера** відділу реалізації Кевіна Джонсона, молодика з сором'язливою усмішкою* (ДК, с. 256); *“Нас просто обійшли конкуренти”*, – обізвася високий молодий **менеджер** служби **маркетингу** (Там само, с. 119). З'являючись на сторінках періодичних видань або художньої літератури, термін перестає функціонувати лише у вузькоспеціальному контексті, тобто змінюється його призначення називати спеціальне поняття.

Для сучасної української термінології менеджменту на межі ХХ – ХХІ ст. характерні такі семантичні процеси: неологізація, тобто поява неозапозичень-англіцизмів під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників; неосемантизація, поява нових значень у відомих словах (неосемантизмів); активізація функціонування лексем, які раніше вживали тільки для позначення явищ капіталістичного світу; архаїзація та детермінологізація.

1. Белоусова В. Проблема кодифікації англо-американських запозичень на -ing (на матеріалі віддієслівних іменників) / Вікторія Белоусова // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К., 1998. – С. 116 – 119.
2. Боярова Л. Г. Українська наукова термінологія в контексті глобалізаційних процесів / Людмила Боярова // Українська наукова термінологія. Природничі науки : зб. матер. наук.-практ. конф. – К. : Наук. думка, 2012. – Вип. 4. – С. 20 – 28.
3. Голованевский А. Л. Общественно-политическая лексика в словарях 1900–1917 гг. (К проблеме идеолого-семантической типологии словарей дореволюционного периода) / А. Л. Голованевский // Филологические науки. – 1986. – №3. – С. 25 – 31.
4. Дакі О. Динамічні процеси у сучасній українській морській термінології / Олена Дакі // Наукові записки. – Вип. 137. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – С. 184 – 188.
5. Зеленцова М. Г. Особенности отражения иноязычной терминологии в языках-реципиентах (на материале терминологии менеджмента русского и украинского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.15. – Симферополь, 2006. – 222 с.
6. Карпіловська С. А. Тенденції засвоєння англіцизмів у сучасній українській мові / С. А. Карпіловська // Вісник Київського нац. лінгв. ун-ту. Серія Філологія. – 2007. – Т. 10. – С. 78 – 84.
7. Крысин Л. П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни / Л. П. Крысин // Русский язык конца XX столетия (1985–1995). – М. : Языки рус. культуры, 1996. – С. 142 – 161.
8. Куц Е. О. Семантичні аспекти міграції та способи перекладу англійської термінологічної лексики / Е. О. Куц // Вісник Запорізького нац. ун-ту. – 2010. – №1. – С. 215 – 221.
9. Медведь М. М. Динамічні процеси у видавничо-поліграфічній термінології кінця ХХ –початку ХХІ ст. / Марія Медведь // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2012. – Вип. 34. – С. 144 – 149.
10. Михалевич О. М. Структура та функції економічної лексики другої половини ХХ – початку ХХІ століття : автореф. ... канд. філол. наук : 10.02.01. – Луцьк, 2011. – 20 с.
11. Мінчак Г. Б. Конотативна семантика сучасних ідеологічно забарвлених номінативних одиниць (на матеріалі української преси 90-х років ХХ століття) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. – К., 2003. – 301 с.
12. Огар Е. Комп'ютеризація видавничої галузі та розвиток сучасної видавничої термінології / Емілія Огар, Марія Процик // Вісник : Проблеми української термінології. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2002. – № 453. – С. 237 – 241.

13. *Олійник А. Д.* Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної мікроекономічної термінології : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. – К., 2002. – 205 с.
14. *Попова Н. О.* Структура та семантика лексичних запозичень з англійської в українську мову новітнього періоду: монографія / Н. О. Попова. – Харків : ХНАДУ, 2007. – 220 с.
15. *Скорейко-Свірська І. П.* Освоєння англійських запозичень в українській науково-технічній термінології : автореф. ... канд. філол. наук : 10.02.01. – Тернопіль, 2009. – 23 с.
16. *Снісаренко Я. С.* Інноваційні процеси у складі суспільно-політичної лексики української мови / Яна Снісаренко // Наукові записки. – Вип. 137. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – С. 92 – 95.
17. *Халіновська Л. А.* Інноваційні процеси у сучасній українській авіаційній термінології / Л. А. Халіновська // Українська наукова термінологія: зб. матер. науково-практ. конф. – К. : Наук. думка, 2010. – Зб. 3. – С. 118 – 126.
18. *Туровська Л. В.* Інноваційні процеси в українській науковій термінології / Л. В. Туровська // Українська мова. – 2005. – №2. – С. 56 – 63.
19. *Шапран Д. П.* Сучасна українська термінологія маркетингу: семантика та прагматика: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. – Дніпропетровськ, 2004. – 207 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- АМ – Азбука менеджменту : Словник / І. Мальченко, М. Самокиш, О. Ковтун. – [Б. м.] : [Б. в.], 1993. – 68 с.
- ГРЕ – Генеза ринкової економіки / За наук. ред. Г. І. Башнянина, В. С. Іфтемічука. – Л. : Магнолія плюс, 2004. – 688 с.
- ДК – Даниленко В. Капелюх Сікорського : роман / Володимир Даниленко. – Л. : Піраміда, 2010. – 290 с.
- ЕЕ – Економічна енциклопедія : У 3 т. / Ред. кол. С. В. Мочерний та ін. – К. : Вид. центр “Академія”, 2000.
- ЕС – Економічний словник / За ред. П. І. Багрія, С. І. Дорогунцова. – К. : УРЕ АН УРСР, 1973. – 624 с.
- Кост. – Костенко Л. Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.
- КС – Колесніков Г. О. Словник із менеджменту та маркетингу : довід. вид.; навч. посіб. – Луцьк : ВІЕМ, 2010. – 212 с.
- НСЗ – Нові слова та значення : словник / укл. : Л. В. Туровська, Л. М. Василькова. – К. : Довіра, 2008. – 271 с.
- НСІС – Новий словник іншомовних слів / Л. І. Шевченко, О. І. Ніка, О. І. Хом’як, А. А. Дем’янюк; За ред. Л. І. Шевченко. – К. : АРІЙ, 2008. – 672 с.
- СІС – Словник іншомовних слів / Укл. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.

N. L. Krasnopolska

DYNAMIC PROCESSES IN UKRAINIAN TERMINOLOGY OF MANAGEMENT

The article deals with the dynamic processes in the Ukrainian terminology of management over the recent decades, in particular external and internal factors of the emergence of neologisms and the new values of the well-known words (neosemantizms), deideologization, archaism and determinologization are presented.

Keywords: term, terminology, dynamic processes, new borrowings, archaism, determinologization.